

УЧЕННЯ Л.С. ВИГОТСЬКОГО ПРО МИСЛЕННЯ ТА МОВЛЕННЯ І МЕТОДИЧНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВИХ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті формулюються загальні положення, які стосуються структури мовленнєвого акту, на основі аналізу чинних у різних науках підходів щодо побудови моделі породження мовленнєвого висловлювання.

Ключові слова: узагальнення, значення слова, мовленнєві творчі здібності учнів, репродуктивна діяльність, творча діяльність.

Мета державної освітньої політики полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя [7]. Дослідження розвитку мовленнєвих творчих здібностей у молодших школярів розглядається в контексті проблем шкільної мовної освіти в Україні, головними аспектами якої є забезпечення пріоритету української мови як державної, створення умов для розвитку особистості школяра з перших років навчання, оскільки саме в цей час закладається основа життєтворчості. Творча особистість визначається як особистість, що має "... здібності, мотиви, знання і уміння, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю" [1].

Теоретичними засадами розвитку мовленнєвих творчих здібностей у молодших школярів виступають: концептуальні моделі творчості зарубіжних (Дж.Гілфорд, Є.Торренс, Д.Рензулі, Г.Сміт та ін.), вітчизняних (І.Волощук, О.Дяченко, О.Матюшкін, В.Петровський, А.Шумилін та ін.) учених; технології різних видів навчання (проблемного, розвивального, прямого й опосередкованого) у прогресивних особистісно-орієнтованих моделях взаємодії учасників освітнього процесу (Д.Белухін, І.Бех, В.Давидов, Т.Льїна, Б.Коротяєв, Т.Куликова, І.Лернер, М.Махмутов, С.Подмазін, О.Усова); принципи організації мовленнєвої діяльності (М.Алексєєва, А.Богуш, Ф.Сохін, О.Ушакова, Л.Федоренко, В.Яшина), педагогічні умови розвитку і керівництва творчістю дітей (Є.Белкіна, Н.Ветлугіна, Н.Георгян, О.Дронова, Т.Казакова, В. Моляко, Н.Орланова, О.Пищухіна, Т.Рубан, Л.Таніна, К.Тарасова, О.Ушакова, А.Шибицьката та ін.).

Оскільки наше дослідження присвячене розвитку мовленнєвих творчих здібностей у молодших школярів, орієнтоване на з'ясування закономірностей, що стосуються породження мовлення, логічно передусім здійснити теоретико-аналітичний екскурс в суміжні з методикою науки та виявити модель породження мовлення, найбільш адекватну сучасним поглядам щодо мовлення. У цій статті ми зробили спробу сформулювати загальні положення, які стосуються структури мовленнєвого акту, на основі аналізу чинних у різних науках підходів щодо побудови моделі породження мовленнєвого висловлювання.

Вітчизняні психологи та лінгвісти у теоретичних та експериментальних поглядах, що стосуються породження мовлення, посилаються на вчення Л.Виготського про мислення і мовлення [2]. Значний вплив його робіт відчутний і в працях зарубіжних педагогів [8]. Отже, проаналізуємо основні погляди вченого, які можна було б використовувати при обґрунтуванні методичної стратегії розвитку мовленнєвих творчих здібностей молодших школярів.

Основою сучасної психолінгвістики є концепція Л.Виготського про мислення і мовлення, згідно якої думка і слово являють собою єдність, але не тотожність. Єдність мислення і мовлення вміщена в значенні слова. "Значення слова... є такою неподільною єдністю обох процесів, про яку неможливо сказати, що воно являє собою: феномен мовлення або феномен мислення. Слово, позбавлене значення, не є словом, воно –

порожній звук, отже значення є необхідною ознакою самого слова. Воно є саме слово, що розглядається з внутрішньої сторони. Таким чином, ми можемо розглядати його як феномен мовлення. Але значення слова з психологічного боку – це узагальнення, або поняття. *Узагальнення і значення слова – синонімами. Будь-яке узагальнення, будь-яке утворення поняття є специфічний, справжній й безперечний акт думки. Отже, ми маємо право розглядати значення слова як феномен мислення*" [2, с. 297–298]. Розглядаючи детально взаємозв'язок думки і слова, учений підкреслює, що "значення слова виявляється одночасно мовленнєвим і інтелектуальним феноменом... воно є єдність слова і думки" [2, с. 298].

Звукова і смислова сторони мовлення, знаходячись в єдності, не співпадають (це дві особливі сторони мовлення). У дітей "цей складний процес переходу від значень до звуків розвивається, утворюючи одну з основних ліній вдосконалення мовленнєвого мислення. Це розчленування мовлення на семантику і фонологію відбувається поступово, виникає лише в процесі розвитку: дитина повинна диференціювати обидві сторони мовлення, усвідомити їхню відмінність і природу кожної з них... Один із найважливіших напрямів мовленнєвого розвитку дитини полягає в тому, що ця єдність починає диференціюватися і усвідомлюватися" [2, с. 312–313]. Підтвердження думки про несформованість писемного мовлення в молодшому шкільному віці знаходимо у працях І.Синиці. Цей вік репрезентує писемне мовлення лише в стадії формування. Це ще не писемне мовлення, тобто письмо як вид діяльності, а усне мовлення в писемному, графічному виявленні. Воно лише зовні схоже на писемне мовлення, але за своєю внутрішньою структурою є мовленням усним.

Безумовно, молодший шкільний вік є лише початковою сходинкою в формуванні механізму писемного мовлення, але сходинкою дуже важливою. Л.Виготський детально розкрив особливості мовлення усного та писемного (зовнішнього мовлення), порівнюючи його з внутрішнім. Кожний із цих видів мовленнєвої діяльності має свою специфічну будову і характеристики.

Розуміння Л. Виготським внутрішнього мовлення дозволяє розглядати його як процес, протилежний зовнішньому мовленню (за своєю спрямованістю і структурою). Якщо "зовнішнє мовлення є процесом перетворення думки в слова, її матеріалізація і об'єктивація", то внутрішнє мовлення – це "процес проникнення мови в думку" [2, с. 317]. Л.Виготський, виокремлюючи три плани мовленнєвого мислення – слово, думку і внутрішнє мовлення, підкреслює неспівпадання одиниць мислення і одиниць мовлення: "Одиниці думки і одиниці мовлення не співпадають. Обидва процеси виявляють єдність, але не тотожність" [2, с. 354]. У цих словах, міститься вказівка на функціонування такого важливого етапу в породженні мовлення, як перехід від думки до слова, до мовлення. Не вказуючи конкретно на цей процес, Л.Виготський підкреслює, що "перехід від внутрішнього до зовнішнього мовлення є складна динамічна трансформація" [2, с. 353]. У зв'язку з цим, для нас важливим є звернути увагу на те, що "думка не складається з окремих слів – так, як мовлення... Думка завжди є чимось цілим, значно більшим за свою протяжність та об'ємом, аніж окреме слово..." [2, с. 356]. Розвиток і експериментальне підтвердження цього положення знаходимо в працях вітчизняних психологів і психолінгвістів [4; 5; 6]. З огляду на зазначене заслуговує на увагу твердження Л.Виготського, яке є методично важливе в аспекті проблеми розвитку мовленнєвих творчих здібностей, що розглядається тут, на основі виявлення алгоритму породження висловлювання: "Саме тому, що думка не співпадає не лише зі словом, але й із значеннями слів, в яких вона виражається, шлях від думки до слова лежить через значення ... прямий перехід від думки до слова неможливий..." [2, с. 356]. У зв'язку з цим зрозуміла велика необхідність у визначенні методики роботи над значенням слова. З одного боку, необхідно формувати алгоритм пошуку слова, виходячи з його значень. З іншого боку, важливо формувати творче ставлення до слова, мовленнєві творчі здібності учнів, коли після алгоритмізованого пошуку слова йде творче осмислення його значення.

Педагогічна стратегія побудови системи розвитку мовленнєвих творчих здібностей на комунікативній основі потребує кращого опрацювання методики навчання мови та розвитку лексико-граматичної будови мовлення дітей з урахуванням сучасних поглядів на структуру мовленнєвого акту, на виокремлення тих його етапів, які зумовлені, з одного боку, смыслом всього висловлювання в цілому, а з іншого боку – зумовлюють значення слів, з яких будується це висловлювання. Ось цей механізм переходу думки в слово і реалізації всього задуму за допомогою слова, його конкретного значення в контексті, і наштовхує нас на пошуки розвитку мовленнєвих творчих здібностей саме у сфері смислових, смислоутворюючих одиниць мовлення – слова та тексту. При цьому ми концентруємо свою увагу саме на слові, на його значенні з кількох причин. По-перше, цілком погоджуємося з думкою Л.Виготського, єдність думки і слова покладена у сфері значення слова. Робота над значенням слова в зв'язку з цим набуває в методиці розвитку мовленнєвих творчих здібностей особливої ролі – як основа розвитку мовленнєвої творчої діяльності, мислення, інтелекту, емоцій. По-друге, слово – це основна одиниця мови, яка виконує номінативну та когнітивну функцію, воно є первинною одиницею в процесі побудови висловлювання. Це знакова одиниця, вона має форму і зміст, проте ми, абстрагуючись від формальної (звукової, фонологічної сторони слова), акцентуємо особливу увагу на змістовій, смисловій стороні цієї одиниці мови і мовлення, оскільки значення слова в контексті впливає на смисл всього висловлювання в цілому. Щодо проблеми формування вмінь донести свою думку до співрозмовника, максимально реалізувати мету й прагматичну установку висловлювання і таким чином вирішити проблему розуміння (взаєморозуміння) в мовленнєвому, вербальному спілкуванні – це зараз важливе питання не лише методики навчання мови і мовлення, не лише лінгвістики, але й лінгвістичної герменевтики та теорії спілкування.

Першочергове завдання розвитку мовлення учнів передбачає формування і розвиток умінь творення висловлювання (якщо мовленнєва діяльність спрямована на висловлення власної думки або відчуття – говоріння, письмо) і в сприйнятті висловлювань (слухання та читання). Ефективне розв'язання цього завдання неможливе без урахування природи мовленнєвих творчих здібностей школяра (індивідуально-психологічних особливостей особистості, які є умовою успішного виконання мовленнєвої творчої діяльності).

Згідно з переконаннями Л.Виготського, діяльність дитини щодо створення висловлювання проходить два етапи: діяльність відтворююча (репродуктивна) і комбінуюча (творча). Суть першого етапу полягає у відтворенні висловлювання створеного іншими (наприклад, написання учнями переказу). В цьому випадку мовленнєва діяльність дитини не створює нічого нового і, як пише Л.Виготський, "основою її є більш менш точне повторення того, що було" [2, с. 3]. Результатом комбінуючої (творчої) діяльності "є не відтворення вражень або дій, що були присутні в досвіді дитини, а створення нових образів або дій" на основі елементів колишнього досвіду [3, с. 5]. Тому учням пропонується спочатку засвоїти перший вид діяльності для того, щоб успішно оволодіти другим, творчим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бублій О. А. Розвиток творчих здібностей учнів / О.А. Бублій. – К.: Нива знань. – 2005. – № 3. – С. 30–32.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. Психологические исследования / Л.С. Выготский. – М.: Лабиринт, 1996. – 416 с.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский // Психолог, очерк: Кн. для учителя. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 93с.
4. Жинкин Н.И. О кодовых переходах во внутренней речи / Н.И. Жинкин // Вопр. языкознания. – 1964. – № 6. – С. 26–38.
5. Красиков Ю. В. Алгоритмы порождения речи / Ю.В. Красиков. – Орджоникидзе: Ир, 1990. – 240 с.

6. Лурия А. Р. Язык и сознание/ А. Р. Лурия. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 319 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти – К.: Шкільний світ, 2001.
8. Vigotsky L.S. Thought and language / Ed. a. transl. E. Hanfmann, G. Vakar. – Cambridge (III): Mass. (original publication in Russian 1934), M.I.T. Press, 1962. – 168 p.

Сиранчук Н.Н.

**УЧЕНИЕ Л.С. ВЫГОТСКОГО О МЫШЛЕНИИ И РЕЧИ И МЕТОДИЧЕСКАЯ
СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ РЕЧЕВЫХ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ
МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ**

В статье формулируются общие положения, касающиеся структуры речевого акта, на основе анализа имеющихся в различных науках подходов к построению модели порождения речевого высказывания.

Ключевые слова: обобщение, значение слова, речевые творческие способности учеников, репродуктивная деятельность, творческая деятельность.

Siranchuk N.N.

**L.S. VYGOTSKY'S RESEARCH ABOUT THINKING AND THE SPEECH AND METHODOICAL
STRATEGY OF DEVELOPMENT OF SPEAKING AND CREATIVE ABILITIES OF JUNIOR
PUPILS**

There are general statement in this article which connected with the structure of speech act, the analyses' basis which are in different sciences and approaches of building a model of speaking statements.

Key words: generalization, word meaning, speaking and creative abilities of pupils, reproductive activity, creative activity.

УДК 37.03:316

Устинова Н.В.

**СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА
В ПРОЦЕСІ ЙОГО СОЦІАЛІЗАЦІЇ**

У статті досліджуються теоретико-методологічні засади процесу становлення особистості школяра в ході його соціалізації, розглядаються питання підготовки підростаючої особистості до вступу в доросле життя, пропонуються форми залучення учнів до участі в позакласній та позашкільній роботі, що сприяють набуттю ними соціального досвіду, тобто здійсненню процесу соціалізації особистості, підготовці до виконання своєї ролі в суспільстві.

Ключові слова: сучасна школа, освітньо-виховний процес, особистість школяра, соціалізація особистості.

Одне з головних завдань виховання сьогодні полягає в підготовці підростаючої особистості до вступу в доросле життя, до життєдіяльності в оточуючому її середовищі, яке має тенденцію до постійної зміни. Тому випускник загальноосвітньої школи має не тільки постійно пристосовуватися до конкретних умов, а й бути готовим до їх змін. Проте школа сьогодні все таки основну свою увагу концентрує на наданні учневі необхідних знань, виробленні вмінь та навичок, але недостатньо навчає школярів ухвалювати відповідальні рішення, критично мислити, використовувати інформаційні та комунікаційні технології, вирішувати конфлікти. Ідеться про вміння відповідно самостійно діяти в конкретних ситуаціях, що чекають на людину в соціумі. Отже, створення умов для становлення особистості школяра в процесі його соціалізації є надзвичайно актуальною проблемою сучасної загальноосвітньої школи.